

ԱՅՍՕՐՈՒԲԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻՆ ՄԷՋ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆԸ ՅՍՏԱԿ ՉԷ ԲԱՆԱԶԵԻՈՒԱԾ

Կ'ԸՍԷ ՓՐՈՖ. ՀՐԱՉ ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

Դոկտ. Հրաչ Չիլինկիրեան Քենյարիժ համալսարանի ճաճ հիմնարկի «Եւրասիա» ծրագիրին փոխ տնօրէնն է: Ան իր Փի. Էյչ. Տի.Ն ստացած է Լոնտոնի Տնտեսագիտութեան եւ Քաղաքական գիտութեանց դպրոցէն: Դոկտ. Չիլինկիրեան ուսումնասիրած է Կովկասի եւ Կեդրոնական Ասիոյ քաղաքական եւ հողային հարցերը՝ քննելով նաեւ անոնց ունեցած ազդեցութիւնը Եւրասիոյ տնտեսական եւ աշխարհագրական - ռազմաքաղաքական զարգացումներուն վրայ:

Դոկտ. Հրաչ Չիլինկիրեան հեղինակ է աւելի քան 120 գիտական յօդուածներու՝ Եւրասիոյ քաղաքական, տնտեսական, մշակութային, կրօնական եւ ընկերային հարցերուն եւ յատկապէս՝ Կովկասի եւ հայկական Սփիւռքի մասին:

Փրոֆ. Չիլինկիրեան մօտ է հայ եկեղեցիին: Ան աւարտած է Երուսաղէմի ժառանգաւորացը, աստուածաբանութեան «մասթրոզ» ունի Ս. Վլատիմիր աստուածաբանական դպրոցէն եւ վկայուած է նաեւ Նիւ Եորքի Ս. Ներսէս Շնորհալի դպրեվանքէն: 1991էն 1994 ան ստանձնած է նշեալ դպրեվանքի վարիչի պաշտօնը: 1990էն 1995 ան հիմնած եւ Տէր Վազգէն Մովսէսեանի հետ խմբագրած է «Ուինտօ վիու աֆ տի արմինիըն չըրչ» պարբերաբերթը: Փրոֆ. Չիլինկիրեան հրատարակած է շարք մը յօդուածներ հայ եկեղեցւոյ մասին: Ստորեւ տրուածը իրեն հետ մեր կատարած հարցազրոյցին երկրորդ բաժինն է, ուր արծարծուած են 21րդ դարուն հայ եկեղեցւոյ դիմագրաւած կարգ մը հարցերը:

«ԱԶՂԱԿ».- Կեանքի հելքը, համաշխարհայնացումը եւ բազմաթիւ այլ պատճառներ մարդը հեռացուցած են կրօնէն, եւ յատկապէս՝ եկեղեցիէն: Աւանդական եկեղեցիները ամենուրեք կը դիմագրաւեն «ժամանակին շունչը դառնալու» եւ աղանդներու տարածումին դէմ պայքարելու մարտահրաւերը: Այս պարունակին մէջ, ի՞նչպէս կը գտնէք հայուն կապը իր եկեղեցիին հետ:

ՀՐԱՉ ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ.- Ասիկա մեծ է բարդ հարց է: Հարկ է ըսել, որ այժմու կացութեան ենթահող պատրաստած են ներքին եւ արտաքին կարգ մը ազդակներ: Ինչպէս նշեցիր, քաղքե- նիացումը եւ համաշխարհայնացումը ընթացք առած են եւ հաստատուած ու կազմակերպ կրօնները տեղքայլի մէջ են, եկեղեցի յաճախողներուն թիւը նուազած:

Հայաստանի պարագային, ուսումնասիրութիւններ ցոյց կու տան, որ Կիրակի օրերը կանոնաւոր կերպով եկեղեցի յաճախողներուն համեմատութիւնը 9 առ հարիւր է միայն: Միացեալ Նահանգներու մէջ այս համեմատութիւնը շատ աւելի բարձր է (40 առ հարիւր), իսկ Եւրոպայի մէջ՝ 6 - 7 առ հարիւր է միայն: Ընդհանուր առմամբ, կարելի է ըսել, որ եկեղեցական արարողութիւններուն ներկայ գտնուողներուն թիւը նուազած է: Սակայն այս չի նշանակեր, թէ հոգեկանութիւնը (սփիրիչուալիթի) տեղքայլի մէջ է: Գոյութիւն ունին այլընտրանքային կրօններ, հաւատալիքներ եւ տարբեր փիլիսոփայութիւններ, որոնք տարածուած են աշխարհի մէջ եւ կը տարբերին աւանդական եկեղեցիներէն եւ

կրօններէն:

Ուրեմն, պատմութեան մէջ արմատներ ունեցող եկեղեցիներուն մարտահրաւերը, 21րդ դարուն, այժմեական ըլլալն ու հաւատացեալները ներքաշելն է: Մարտահրաւերը նոյնն է հայ եկեղեցւոյ համար. ի՞նչպէս 1700 տարեկան եկեղեցին այժմեական դարձնել 21րդ դարուն, հեւքոտ աշխարհի մը տարածքին ապրող հայերուն: Չեմ խորհիր, որ հայ եկեղեցին հաւաքաբար արժարժած է այս հարցը:

«ԱԶՂԱԿ».- Արդեօք կարելի՞ է օգտուիլ այս մարտահրաւերը դիմագրաւելու մէջ այլ եկեղեցիներու փորձառութիւններէն:

Յ. Չ.- Գրեթէ բոլորը, ըլլան անոնք կաթողիկէ կամ բիւզանդական ուղղափառ եկեղեցիներ, կը դիմագրաւեն այս մարտահրաւերը, սակայն տարբեր մակարդակներու վրայ: Անոնք որդեգրած են շարք մը ծրագիրներ եւ գործընթացներ, որոնք միշտ չէ, որ յաջողակ դուրս եկած են: Օրինակի համար, միասեռականութեան եւ միասեռականներու ամուսնութեան հարցը բաժանումներ ստեղծած է Անկլիքան եկեղեցին մէջ: Կաթողիկէ եկեղեցին նոյնպէս ունի իր հարցերը: Ուրեմն կան հասարակաց դժուարութիւններ եւ իւրաքանչիւր եկեղեցւոյ յատուկ հարցեր: Ինչ կը վերաբերի հայ եկեղեցւոյ, կը կարծեմ, որ անոր առաքելութիւնը յստակ չէ: Այս մասին բաւական ուսումնասիրութիւններ հրատարակած են: Հարցումը հետեւեալն է. ի՞նչ է հայ եկեղեցւոյ առաքելութիւնը 21րդ դարուն: Ես, գոնէ, չեմ տեսած յստակ եւ լաւապէս ներկայացուած ծրագիր կամ յայտարարութիւն մը, ուր եկեղեցին յստակ կը դարձնէ այս առաքելութիւնը: Անշուշտ, եթէ հարց տաք կրօնաւորներուն, պիտի ըսեն, թէ եկեղեցւոյ առաքելութիւնը պարզ է ու մեկին՝ հիմնուած է ատետարանին եւ հոգիներու փրկութեան գաղափարին վրայ: Սակայն ի՞նչպէս պէտք է իրականացնել այս առաքելութիւնը: Ի՞նչպէս այս հարցը այժմեական դարձնել Պուրճ Համուտի ճամբաներէն անցնող հայուն: Ի՞նչպէս կարելի է այս առաքելութիւնը թարգմանել հայ հաւատացեալին կեանքին մէջ:

Իւրաքանչիւր եկեղեցի ունի իր ուրոյն հարցերը: Կարելի չէ մէկ լուծում գտնել՝ բոլոր եկեղեցիներուն համապատասխանող: Օրինակի համար, Միացեալ Նահանգներու մէջ որդեգրուած են շարք մը նոր գաղափարներ: Կարգ մը եկեղեցիներու մէջ արդի երաժշտութիւն կը մատուցուի՝ ի՞նչ քրիստոնէական ռոք: Բայց եթէ այդ մէկը փորձենք կատարել Լիբանանի մէջ, մարդիկ գայն անընդունելի պիտի գտնեն: Ուրեմն պէտք է մշակութային արժէքներու համապատասխանող լուծումներ գտնել:

Ամենէն կարելոր հարցը, որ կ'ուզեմ մատնանշել այն է, թէ եկեղեցին, կրօնին կամ հաւատքին նպատակը մարդոց եւ հաւաքականութիւններու կեանքը իմաստաւորել է: Եթէ եկեղեցին յաջողի իմաստ տալ կեանքիդ, եթէ անոր ուսուցումները համապատասխանեն քու համոզումներուդ, ըլլան արտացոլումը քու իրավիճակիդ, ըլլան այժմեական, կը հետեւիս անոր:

Իւրաքանչիւր անհատի համար, ո՛ր ալ գտնուի ան, կեանքի իմաստը հասկնալը գերկարելոր հարց է: Եւ եկեղեցին, մարդկութեան պատմութեան ամբողջ ընթացքին, փորձած է գոհացում տալ մարդկային այս պահանջին: Ուրեմն հայ եկեղեցին պէտք է դառնայ այժմեական եւ կարենայ հասնիլ իր գաւակներուն եթէ կարենայ գոհացում պատճառել այսօրուան հայուն, ըլլայ ան դրամատան մէջ աշխատող, փաստաբան, հաշուապահ, արհեստաւոր թէ այլ: Անոնք բոլորը կը փնտռեն Կիրակի օր, իրենց համար անհասկնալի լեզուով մը մատուցուող պատարագէն աւելին:

«Ա.».- Կը կարծե՞ք, թէ լեզուի հարցը տարբերութիւն պիտի ըներ:

Յ. Չ.- Հայ եկեղեցւոյ մէջ պատարագը գրաբարով չկատարելու փորձարկումներ կատարուած են: Լեզուի հարցը լուծում չէ, սակայն կրնայ որոշ չափով օգնել: Եթէ պատարագը մատուցես արդի հայերէնով կամ անգլերէնով, չի նշանակեր, թէ յաջորդ Կիրակի յանկարծ հազարաւոր հայեր եկեղեցի պիտի խուժեն:

Անցեալին, եկեղեցին համայնքի կեանքի կեդրոնն էր: Իւրաքանչիւր գիւղ ուներ իր եկեղեցին, որ ի մի կը բերէր շրջանի բնակիչները: Բայց այսօր, երբ մարդիկ կը բնակին հեռաւոր շրջաններ, հարցը տարբեր բնոյթ կը զգենու:

«Ա.»- Հայ եկեղեցին նաեւ ունի ազգային դիմագիծ: Այնտեղ ե՞ւս յստակ ծրագիրի մը պակասը առկայ է:

Յ. Չ.- Պատմականօրէն, եկեղեցին փոխարինած է պետութիւնը, պահպանած է մշակոյթը: Սակայն այսօր պէտք է աւելի յստակ ըլլալ, երբ կը խօսուի ազգային առաքելութեան մասին: Ի՞նչ է այդ առաքելութիւնը: Կրնանք անշուշտ բանասիրութիւն կատարել, գիրքեր հրատարակել: Սակայն ինչո՞ւ եկեղեցին է, որ պիտի ընէ այս բոլորը: Ինչո՞ւ այլ կազմակերպութիւններ, որոնք մասնագիտութիւնն ու պարտականութիւնն է կատարել այս աշխատանքը, պիտի չստանձնեն զայն եւ եկեղեցին իր ուշադրութիւնը պիտի չկեդրոնացնէ իր կրօնական առաքելութեան վրայ:

«Ա.»- Բայց պէտք չէ մոռնալ, որ հայ եկեղեցւոյ մէջ, դարերու ընթացքին, ազգն ու քրիստոն- նէական հաւատքը դարձած են անքակտելի տարրեր: Ուրեմն ձեր կարծիքով այս երկուքը պէտք է ձեւով մը անջատ ըլլան:

Յ. Չ.- Ո՛չ անպայման: Պարզապէս կ'ըսեմ, թէ հարկ է ունենալ առաջնային ռեզոն տ'էթը մը: Իւրաքանչիւր կազմակերպութիւն ունի իր ռեզոն տ'էթը: Եւ երբ կ'անտեսուի առաջնային ռեզոն տ'էթը եւ կը հետապնդուին այլ առաքելութիւններ, այդ եղաւ տարբեր հարց: Եթէ կազմակերպութիւն մը կ'ուզէ փոխել իր ռեզոն տ'էթը, գոյութեան նպատակը, հարց չկայ: Կրնայ ըսել. «Այսուհետեւ այս է մեր կոչումը, մեր առաքելութիւնը»: Բայց ճիշդ պիտի չըլլայ յայտարարել, թէ եկեղեցւոյ առաքելութիւնը այսինչ բանն է, եւ չիրագործել զայն:

Եկեղեցին ազգային միակ կառոյցն է, որ գոյատեւած է անցնող 1700 տարիներուն, նոյնիսկ երբ չենք ունեցած պետականութիւն: Ուրեմն, եկեղեցին զայն ղեկավարողներէն աւելի անդին, ժամանակէն վեր, կառոյց մըն է, որ գերիզօր է, շնորհիւ իր պատմութեան: Այս պատճառով ալ, հայ եկեղեցին առանձնայատուկ կառոյց է, նման չէ քաղաքային ժամանակաւոր կազմակերպութիւններու, որոնք այժմ կը գործեն, սակայն կրնան 50 կամ 100 տարի ետք գոյութիւն չունենալ: Իւրաքանչիւր սերունդ ունի պարտականութիւնը իրականացնելու եկեղեցիին առաքելութիւնը: Ահա այս պրիսմակէն պէտք է դիտել հարցը եւ Էջմիածինի, եւ Սփիւռքի մէջ: Այստեղ պէտք է ըսել, որ այս հարցին մէջ կարգ մը թեմեր աւելի աշխատանք կը տանին, քան ուրիշներ: Կիլիկիոյ կաթողիկոսութիւնը առաքելական աշխատանքով շատ աւելի ներգրաւած է: Սակայն պէտք է ըսել, որ հաւաքաբար, եկեղեցին չի գիտեր, թէ ինչ է իր առաքելութիւնը: Եկեղեցւոյ զաւակները նոյնպէս չեն գիտեր անոր առաքելութիւնը: Ի՞նչպէս կարելի է հասնիլ հայերուն 90 առ հարիւրին, որոնք միայն պսակի եւ թաղման արարողութիւններու համար եկեղեցի կը յաճախեն: Ահա՛ կարեւորագոյն հարցումը:

«Ա.»- Քիչ առաջ կը խօսէինք, թէ ինչպէս եկեղեցին քով - քովի կը բերէր համայնքը: Կը կարծէ՞ք, թէ այսօր կրօնը մարդուն համար դարձած է անհատական, եւ ոչ հաւաքական ձգտում եւ որոնում:

Յ. Չ.- Այո, այդպէս է: Նոյնիսկ երբ մարդիկ եկեղեցի կ'երթան Կիրակի օրերը, այդ մէկը կ'ընեն իբրեւ անհատներ: Կ'երթան մոմ մը վառելու, աղօթք մը ըսելու: Պատարագին սկիզբէն չէ որ հոն կը գտնուին: Եկեղեցւոյ մէջ կը մնան 10-15 վայրկեան, եւ միասնութիւն չեն զգար ներկայ գտնուողներուն հետ:

Հրատարակած ուսումնասիրութիւններուս մէջ ներկայացուցած եմ հայ հաւատացեալներուն տեսակները: Գոյութիւն ունին, օրինակ՝ անհաւատ (աթէիսթ) հայեր, որոնք եկեղեցի կ'երթան միայն առիթներով, չեն հաւատար Աստուծոյ, սակայն կը նկատուին հայ եկեղեցւոյ անդամ: Այս հայերուն կարելի չէ քարոզել նոյն այն ձեւով, որ կը քարոզենք խոր հաւատք ունեցողներուն եւ անոնց, որոնք ամէն Կիրակի եկեղեցի կ'երթան:

«Ա.»- Հասարակաց մարտահրդաւերներուն կողքին, հայ եկեղեցին Սփիւռքի, Հայաստանի, թէ Արցախի մէջ կը դիմագրաւէ տարբեր հարցեր: Կարելի՞ է խօսիլ այս մասին:

Յ. Չ.- Այո, հարցերը կը տարբերին աշխարհագրական դիրքի համաձայն: Օրինակի համար, Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ հայ եկեղեցին լեզուի, պատարագի տեսողութեան,

կիներու օժան հարցերը կը դիմագրաւ: Ասոնք հրատապ հարցեր չեն Հայաստանի եւ Ղարաբաղի մէջ:

Հայաստանի մէջ գլխաւոր հարցը երկրի վերաքրիստոնէացումն է, ինչպէս կ'ըսէր Գարեգին Ա. կաթողիկոս: Այս մէկը կը մնայ լուրջ հարց, որովհետեւ 7 տասնամեակներու վրայ երկարող անաստուածեան վարչակարգին պատճառով մարդիկ քրիստոնէութեան եւ հայ եկեղեցւոյ մասին ամէնէն տարրական տեղեկութիւնները անգամ չունին: Անշուշտ, անցնող տասնամեակին եկեղեցին փորձած է ժողովուրդը մօտեցնել քրիստոնէութեան: Այստեղ նոյնպէս կարիքը կայ հայ եկեղեցւոյ առաքելութիւնը յստակացնելու: Շատ կը խօսուի աղանդներու մասին: Կը կարծեն, որ այս մէկը չափազանցուած է: Կ'ըսուի, թէ ազգային անվտանգութեան հարց է աղանդներու պարագան, հակառակ այդ աղանդներուն հետեւողներուն փոքր թիւին: Եթէ աղանդաւորները դուռ-դուռ կը պտտին եւ կը քարոզեն, ինչո՞ւ նոյն բանը չ'ըներ հայ եկեղեցին: Հանգստաւետ վայրերու մէջ նստիլն ու գանգատիլը հարցը չի լուծեր:

Ղարաբաղի մէջ եկեղեցին, յատկապէս Պարզեւ արք. Մարտիրոսեանի ջանքերով, մեծ աշխատանք կը տանի: Ղարաբաղեան պատերազմի ամբողջ ընթացքին եկեղեցին շատ կարեւոր դեր ունեցաւ եւ այդ դերը կը շարունակէ այսօր:

«Ա».- Յաճախ եկեղեցականներ կը խօսին հայ եկեղեցւոյ բարեկարգումներու մասին: Ի՞նչ է ձեր կարծիքը այս մասին:

Հ. Չ.- Բարեկարգումներու հարցը նոր չէ: Անցնող հարիւր տարիներուն խօսուած է այս մասին: Սակայն դարձեալ պիտի վերադառնամ նոյն կէտին: Երբ յստակ ծրագիր չունիս, չես կրնար եկեղեցիին մէջ բարեկարգումներ կատարել: Բարեկարգումը յստակ ուղղուածութիւն կ'ունենայ եւ կը կատարուի պարունակի մը մէջ:

Իմ հարցումն հետեւեալն է. ո՞ր է հայ եկեղեցւոյ ծրագիրը, ուր կ'ըսուի, թէ 5 - 10 տարիէն կ'ուզենք հասնիլ հետեւեալ նպատակներուն: Ծառ մը պէտք է ջրուի ամէն օր, որպէսզի 5 - 10 տարիէն վայելես անոր պտուղները: Եթէ 10 տարի ետք արթըննաս եւ հարց տաս. «Ո՞ր են պտուղները», մարդիկ քեզի պիտի ըսեն, թէ ծառդ պէտք է ցանած ըլլայիր տասնամեակ մը առաջ:

Հարցազրոյցը վարեց՝

ԽԱՉԻԿ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ